

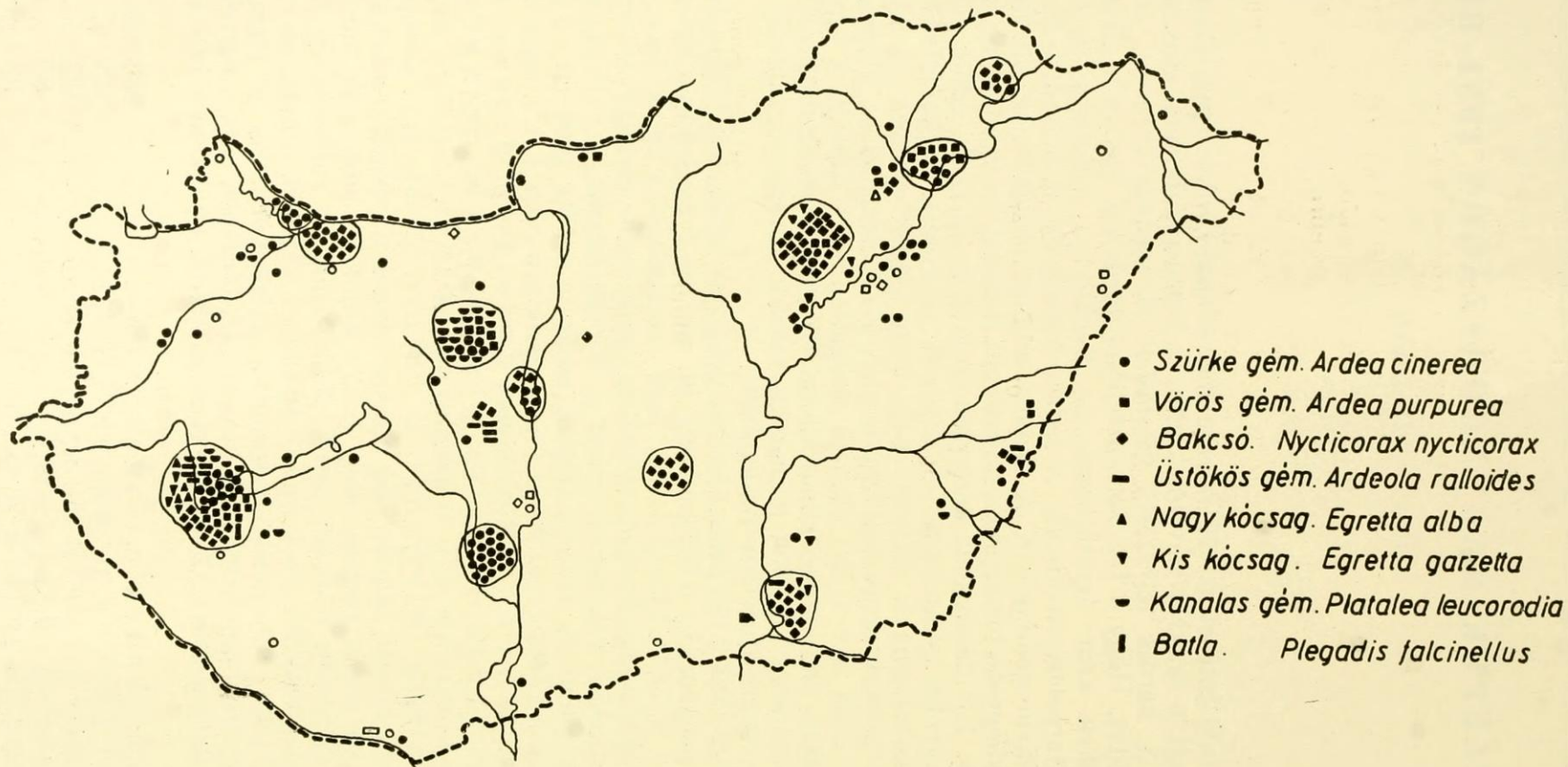
GÉMTELEPEK MAGYARORSZÁGON 1951-BEN

Írta : Szijj József

A Madártani Intézet az 1951. évi madárvédelmi kérdőív egyik pontjában kérdést intézett a magyar nevelői karhoz a hazai gémtelpek eloszlásának tisztázására. A kérdés felvetését gazdasági és természetvédelmi érdekek tették indokolttá. Hogy a fokozottan fejlődő gazdasági élet és a természetvédelmi érdekek közt összeütközés ne támadjon, szükséges ismernünk gémfajaink elterjedési viszonyait. A befutó kérdőívek 82 helyről jelentettek telepesen fészkelő gémfajokat. A kapott adatok elegendőnek bizonyultak arra, hogy feldolgozás formájában napvilágot lássanak és az illetékes szervek elé kerüljenek. Eredményként könyvelhetjük el, hogy több, eddig előttünk ismeretlen nagyobb gémtelpekről is kaptunk értesítést. A következő évek tudományos kutatásainak feladata kell, hogy legyen ezeknek az újonnan felfedezett telepeknek megvizsgálása és viszonyaik ismertetése. Éppen ezért ez a dolgozat csak azt a célt óhajtja szolgálni, hogy felhívja a figyelmet azokra a helyekre, ahol megcsökkent állományú gémtelpeink megtalálhatók. Ezúton is köszönetet mondok a magyar tanítói karnak az adatok összeűjtésében végzett önzetlen munkájáért.

A kérdőívek csak a telepesen fészkelő gémfajok száma iránt tartalmaztak kérdéseket, a pocgém (*Ixobrychus m. minutus* L.) és a bölömbika (*Botaurus s. stellaris* L.) nem szerepeltek a fajok közt. Nem mintha e két faj állománya már megfelelően ismert lenne, de nagy elszórtságuk és rejtett fészkelési viszonyaik miatt a kapott adatok a valóságtól igen messze jártak volna. A feldolgozásban tehát a szürke gém (*Ardea c. cinerea* L.), a vörös gém (*Ardea p. purpurea* L.), a nagy kócsag (*Egretta a. alba* L.), a kis kócsag (*Egretta g. garzetta* L.), az üstökös gém (*Ardeola ralloides* Scop.) a bakcsó (*Nycticorax n. nycticorax* L.), a kanalas gém (*Platalea l. leucorodia* L.) és a batla (*Plegadis f. falcinellus* L.) szerepeltek. Az ezekről nyert adatok szintén elég messze vannak a valóságos állománytól, de nyertünk egy olyan számot, mely biztos kiindulási alap, egy minimum, melynél a ténylegesen fészkelő párok száma minden valószínűség szerint nagyobb. A jelentésekben ahol szélső értékeket kaptam, mindig az alacsonyabbikat vettem. Nincsenek beszámítva ezenkívül azok a jelentések, melyeknél a fészkelő párok száma hiányzott. (A térképen ezek a helyek üres jellel vannak feltüntetve.) Az így nyert szám adatok fajonként a következők voltak :

Szürke gém (<i>Ardea c. cinerea</i> L.)	982	pár
Vörös gém (<i>Ardea p. purpurea</i> L.)	315	„
Bakcsó (<i>Nycticorax n. nycticorax</i> L.) ..	652	„
Üstökös gém (<i>Ardeola ralloides</i> Scop.) ..	95	„
Nagy kócsag (<i>Egretta a. alba</i> L.)	33	„

12. ábra. Gémtelepek Magyarországon 1951-ben
 Hungarian Heronries in 1951

Kis kócsag (<i>Egretta g. garzetta</i> L.)	79	pár
Kanalas gém (<i>Platalea l. leucorodia</i> L.) .	220	„
Batla (<i>Plegadis f. falcinellus</i> L.)	9	„

Óvatos becsléssel az állomány szürke gémbe, vörös gémbe és bakcsóban körülbelül a duplája. Az üstökös gém és kis kócsag állománya valamivel több, mint a fent megadott. Ugyanez áll valószínűleg a kanalas gémre is. A nagy kócsag és batla adatai minden bizonnyal fedik a valóságot.

Ha a telepek eloszlását akarjuk vizsgálni, a térképre nézve megállapíthatjuk azt a már ismert tény, hogy gémtelepeink legnagyobb része állóvizeink körüli nádasokban és nagy folyóinkat kísérő szegélyerdőkben vannak. A Kisbalaton és a Velencei-tó nádasában található hazánk legnagyobb telepei. A kisbalatoni telepen az ideai fészkelők száma *Steffel* természetvédelmi ör jelentése szerint 521 pár. *Warga Kálmán* júliusban viszont 583 párra becsülte az összes fészkelő párok számát. A telepen valamennyi gémfajunk megtalálható volt. A kisbalatoni gémtelep nagy párszámát éppen az biztosítja, nagy kiterjedése mellett, hogy a kizárólag fán és kizárólag nádon fészkelő fajok számára is alkalmas biotóp. Ezért vegyes típusú fészkelőterületnek mondjuk. Második nagy telepünk a Velencei-tóban a tó közepén levő szigetszerű nádfoltokban volt. Nem beszélhetünk egységes telepről, mert lényegében három nádszigetben volt fészkelés. A fészkelő fajok mutatják, hogy tipikus nádi telepről van szó. Kanalas gém alkotja a fészkelő fajok többségét.

Összállományát körülbelül 150 párra becsültük. Már eddig is ismert telepeink közül az Erebe-szigetről (Gönyű) is kaptunk jelentést, mely szürke gém és bakcsó által lakott, tipikus erdei telep. Ugyanezt mondhatjuk a makádi telepre is, a Csepel-sziget déli csúcsán. Ugyancsak erdei telep van a Sasérben Szegedhez közel, de déli fekvése következtében kis kócsaggal és üstökös gémmel is bővült a fajok száma. Ugyanez a jellege a szintén ismert (1) koháriszentlőrinci telepnek, ahonnan sajnos az utóbbi években az üstökös gém és a kis kócsag kimaradt. Szintén a már ismert telepek közé tartozik a sárospataki (Long-erdő) erdei telep (6). A párok száma azonban ugyancsak megfogyott. 1930-ban *Warga* 200 pár szürke gémet és bakcsót talált, most pedig csak 40–50 párról érkezett jelentés.

A vizsgálat egyik eredménye az eddig ismeretlen vagy kellőképp nem ismert telepek viszonyainak felkutatása. Ezek közül legnagyobb a hevesi telep, illetőleg telepek. Ha a kapott jelentés a valóságnak megfelel, hazánk második legnagyobb telepe van itt. Valószínűleg két telepről van szó Kisköre és Abádszalók határában. Eddig ismeretlen volt a tiszaluci telep, mely a jelentés szerint a Tisza és a Takta mentén terül el. Ugyancsak ismeretlen volt eddig a kajdaci telep vagy telepek, melyek valószínűleg a Sió árterén vannak.

A térképre nézve a jelentések hiányosságai is kitűnnek. Az Alsó-Duna és a Középső-Tisza vidékéről nem érkeztek megfelelő számban jelentések. Pedig majdnem bizonyos, hogy nagyobb erdei telepek vannak mindkét helyen bakcsóból és szürkegémbe. A Tisza mentén valószínűleg üstökös gém és kis kócsag is lakja őket. Nem tudtunk adatot kapni a híres adonyi szigetről sem. Valószínű, hogy a Dél-Dunántúl is sűrűbben települt, de nagyobb telepek bizonyára nincsenek. Nincs jelentés 1951-ből a Fertő-tó fészkelő állományáról sem.

Fajok szerint véve a telepek lakóit, először a szürke gémmel kell foglalkoznunk, mivel legtömegesebb fészkelő fajunk. Egyetlen gémfaj, mely lehető, de kizárólag halastavaknál. Ennek dacára állománya nem csökkent olyan

mértékben, mint a többi gémfajé. Életben maradását nagy ökológiai plaszticitása biztosítja; mind nádban, mind fákon egyaránt fészkel. Ezenkívül nem ragaszkodik nagy kolóniákhoz, magánosan vagy két-három párban is fészkel alkalmas helyen. Elterjedése igen nagy, hazánk bármely alkalmas pontján fészkelő madár lehet.

A vörös gém (*Ardea p. purpurea* L.) már erősebben megsínyli a gazdasági térhódítást. Bár a szürke gémnél melegkedvelőbb faj, országunk egész területe elterjedési körébe tartozik. Fészkelőhelye a nád és így erdei telepeknek csak egészen kivételesen lakója. Éppen ezért nádas területek pusztulása elveszi tőle a fészkelési lehetőséget. A faj viszonylagos nagy számát ma is és a jövőben is az fogja biztosítani, hogy nem ragaszkodik a nagy telepekhez. Kisebb nádasokban is megtelepszik, így például a halastavakat szegélyező vékonyabb nádszegélyekben. Az ilyen helyeken való eredményes fészkeléséhez azonban az szükséges, hogy ne vegyék a halőrök a szürke gémmel azonos elbírálás alá. E gémfajunk táplálkozás-biológiáját *Vasvári* dolgozatából ismerjük (5), tudjuk, hogy a vörös gém táplálékát bár nagyrészt halak képezik, de ezek halgazdaságilag értéktelen keszegfélék és sügér. Emellett a vörös gém kevésbé ragadozó természetű, azaz kecsesebb alkatanál fogva nem kíséri meg olyan mértékben a nagyobb testű halak megszigonyozását, mint a szürke gém, továbbá élete javarésztét a mocsárban tölti, és még a halastavakon is nád között halászik és nem ül ki az etető karókra mint a szürke gém, tehát sokkal kisebb a lehetősége, hogy a halgazdaságnak kárt okozzon. Azért is fontos ennek tudatosítása, mert könnyebben kerül puskavégre, mint fajrokoná. Nagyon emelne a fészkelő párok számán a nádvágás országos szabályozása is, oly módon, hogy tavaszi fészkelése zavartalan legyen.

A bakcsó (*Nycticorax n. nycticorax* L.) létében szintén a kevésbé veszélyeztetett fajok közé tartozik, mivel fán fészkelő faj és ha az erdőkitermelés területén figyelmet fordítanak telepeire, állománya megőrizhető és felszaporítható. Az ártéri erdők, különösen a füzesek, fahozam szempontjából különben is értéktelenebbek. A pillanatnyi helyzet szerint főleg a Duna és a Tisza mentén húzódó erdőkben van az állomány zöme. Ezenkívül a halastavakban vagy azok környékén emelkedő fákon is megtelepedett.

Üstökös gém (*Ardeola ralloides* Scop.) hazánk egyik legérdekesebb madárfaja faunisztikai szempontból. Magyarország elterjedési területének északi határán fekszik. Erősen melegkedvelő mediterrán-trópusi faj. Azok közé a formák közé tartozik, melyek nem igen terjednek túl a mediterráneum határán, észak felé, ellenben keletre messze túllépi Perzsiáig (7) és az Amu- és Szir-darjáig hatolnak el, találkozva a közép- és elő-ázsiai formákkal (4). Európában elterjedése csak a déli mediterrán részekre szorítkozik, kelet felé haladva azonban egyre északabbra nyomul. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a kontinentális klímaterület nyara jóval melegebb, mint az óceáni klímáé. A szárazföldi éghajlatú területek hideg tele pedig a késői érkezés és a korai távozás miatt a madarat nem érinti. Hazánkban a beérkezett jelentések szerint nem lépi túl a 47-es szélességi fokot. A Szovjetunióban Nyepetrovorszki magasságáig hatol fel. Régebről vannak adatok, hogy fészkel Tizsakisfaludon is (3). Tehát minden bizonnyal a 47-es szélességi fokot ma is túllépi, de csak az ország keleti felében. Mint fán fészkelő fajnak, halastavaink környéke és ártéri füzesek nyújtanak kedvező biotópot, különösen az ország déli felében.

A kis kócsag (*Egretta g. garzetta* L.) elterjedési és fészkelési viszonyai nagy mértékben hasonlítanak az üstökös gémhez. Szintén trópusi-mediterrán madár, mely azonban messze keletre, egészen Japánig is elhatol. Északra is valamivel nagyobb a kiterjedése. Észak felé hatolása az üstökös gémhez hasonlóan az atlanti partoktól kiindulva kelet felé emelkedik, melynek oka szintén azonos lehet az előbbi fajjal. Hazánkban ennek megfelelően inkább a déli részeket lakja, de keleten magasabbra is felhatol. A jelentések és megfigyelések alapján kiválóan alkalmas fészkelő területei a Tisza menti és tisztántúli füzesek. A múltban is itt volt a legjelentősebb fészkelés (2).

A nagy kócsag (*Egretta a. alba* L.) elterjedési viszonyaival és hazai fészkelésével nem akarok bővebben foglalkozni. Erről már több kimerítő tanulmány jelent meg. Csak arra a közismert tényre szeretnék rámutatni, mely számcsökkenésének fő oka, hogy egyrészt kiterjedt nádban fészkel, fán sohasem telepszik meg, másrészt ragaszkodik a (más fajokkal vegyes) telepekhez. Nem látszik valószínűnek, hogy a kisbalatoni telep esetleges pusztulásával egyesével kisebb nádasokban telepszének meg. Ez évben egyedül a kisbalatoni gémtelenen volt tudomásunk nagy kócsag fészkeléséről.

A kanalas gém (*Platalea l. leucorodia* L.) fészkelési viszonyai némileg hasonlítanak a nagy kócsagéhoz. Szintén nádban fészkel és meglehetősen ragaszkodik a telepekhez. Az idej jelentésekből azonban az tűnik ki, hogy egyesével is fészkel az ország néhány pontján. Itt említem meg, hogy Karcag és Kunmadaras határában a Hortobágyon lévő kunkápolnási mocsarakban is van kanalas gém telep, de a fészkelő párok számát nem sikerült megtudni.

Batla (*Plegadis f. falcinellus* L.) csak egy helyen, a Kisbalatonban fészkel az idén. A párok száma igen csekély volt. Ugyancsak a mediterrán fajaink közé tartozik, megtelepedési helyei, de különösen a fészkelő párok száma az eddigi években annyira ingadozó volt, hogy merészség lenne a faj jövőbeli létszámára és elterjedésére vonatkozólag jóslásokba bocsátkozni.

Befejezésül megemlékezünk azokról a helyekről, melyek alkalmasak lesznek, a természetvédelmi érdekek szem előtt tartása mellett arra, hogy gémállományunk ne csökkenjen, sőt felszaporodhasson. Először a meglévő, illetőleg a jövőben létesítendő halastavaink jönnének számításba. Különösen azok a legalkalmasabbak, melyek környékén fák vannak. Még alkalmasabbak azok, ahol magukban a tavakban vannak fás szigetek. Ilyen ideális tavak például a rétszilasi halastavak. A nádas részek a legtöbb esetben csekélyek. Ezekben a tavakban szürke gém, vörös gém, bakcsó, a déli részeken üstökös gém és inkább a déli és keleti részekeken kis kócsag megtelepedésére lehet számítani. Ehhez azonban szükséges, hogy a szürke gém kivételével a halóri személyzet védelembe vegye a fajokat. A másik lehetőséget a mezővédő erdő-sávok nyújtják. Különösen azok, melyek víz közelében vannak. Ámbár a koháriszentlőrinci telep példája azt bizonyítja, hogy a táplálkozó területtől meglehetősen távol is keletkezhet gémkolónia. Itt elsősorban a szürke gém és a bakcsó lesznek a megtelepedő fajok; ezekhez társulnak inkább a déli és keleti részekeken az üstökös gém és a kis kócsag.

A nagy kócsag, a kanalas gém és valószínűleg a batla is azok közé a fajok közé tartoznak, melyek csak nagy nádasainkban fészkelnek és nem valószínű, hogy fészkelési biológiájuk ezek eltűnésével megváltozna. Tehát amennyiben ezeknek a fajoknak az alkalmas területeket nem tudjuk biztosítani, hazánk területéről véglegesen el fognak tűnni.

Szám	Megfigyelés helye	Szürke gém	Vörös gém	Bakcsó	Üstökös gém	Nagy kócsag	Kis kócsag	Kanalas gém	Batla	Bejelentő neve
1.	Velencei-tó ...	50	50					150		Müller
2.	Szentiván ...	6								Cserkuthy
3.	Dég	2								Veszprémi
4.	Soponya	4-5						6-8		Tóth
5.	Rétszilás			30	40					Pátkai
6.	Kisbalaton ...	139	95	109	44	33	39	53	9	Steffel
7.	Bédapuszta ..		2							Janisch
8.	Süttő			?						Sághy
9.	Bana	?								Czire
10.	Nagyigmánd ..	3								Ónodi
11.	Kővágóörs ...	2-3								Genzer
12.	Csopak	5-6								László
13.	Csabrendek ..	?								Pordán
14.	Balatonfenyves	3								Kiss
15.	Zamárdi	2								Friesz
16.	Marcali	8						8		Ihász
17.	Szántód	?								Szondi
18.	Gyórszabadi ..	40-50								Nagy I.
19.	Bősárkány ..	?								Németh
20.	Ásványráró ..	5-6								Hrubacsek
21.	Rábapatona ..	1								Lappints
22.	Tét	10								Ált. Isk.
23.	Acsalag	10								Horváth
24.	Barbacs							1		Kovács
25.	Bezenye	?								Bangha
26.	Ikervár	?								Remete
27.	Ikervár	25								Horváth
28.	Körmend ...	2-3								Németh
29.	Kemestaródfa	10-15								Csaba
30.	Komárváros	?								Droskovics
31.	Kajdacs	204								Szendrói
32.	Keszőhidegkút	?								Timár
33.	Bölcske	?	?	?						Módos
34.	Németpalkonya	?			?					Müller Gy.
35.	Drávacsehi ..	8								Ált. Isk.
36.	Erebe szig. (Gönyü) ...	60		90						Nagy J.
37.	Szabadbattyán	2								Harmati
38.	Karapancsa ..		60							Horváth E.
39.	Ócsa			5						Darázsi
40.	Vámosmikola	4								Balogh
41.	Kőtelek	4					2			Horváth
42.	Tiszaderzs ...	?	?	?						Nemes
43.	Tiszabó	10								Ált. Isk.
44.	Tizsasüly ...	2-3		4-5						Pethes
45.	Cibakháza ...	?								Szelechi
46.	Kecel	?						?		Fürjes
47.	Nagybaracska	8-10								Szabó M.
48.	Kunbaja	1-2								Schlarb
49.	Püspökpuszta	10								Tréczy
50.	Makád	40-50		20-30						Vertse
51.	Koháriszent- lőrinc	16-18		80- 100						Mészáros
52.	Alattyán	9								Kerékgyártó
53.	Szeged-Fehértó		6							Tóth J.
54.	Balassagyarmat	3-4	3-4							Radványi
55.	Heves	25-30	10-15	200- 250				10-12		Agocs
56.	Tiszanána ...	8						3-4		Szabari
57.	Tiszaluc	80	60							Bereczky

Szám	Megfigyelés helye	Szürke gém	Vörös gém	Bakcsó	Ústökös gém	Nagy kócsag	Kis kócsag	Kanalas gém	Batla	Megfigyelő neve
58.	Boldva	1—2								Kamiszký
59.	Gibárt	?								Lendvai
60.	Sárospatak ..	15		5						Várhegyi
61.	Sárospatak ..	30—40	1—2	10—15						Jankovics
62.	Tiszavalk	5								Marosi
63.	Bakóca	1								Kuzder
64.	Harsány	10—12	8—10	10—15						Sós
65.	Ónod	8								Takács
66.	Polgár	30—40								Pap
67.	Nádudvar ...	20—25								Tóth
68.	Egyek	?		?						Ált. Isk.
69.	Császló	2								Baboss
70.	Kemecse	8								Balogh
71.	Kemecse	?								Fábián
72.	Oros						1—2			Pichler
73.	Tiszaadony ..	8—9								Arday
74.	Ör	?	?							Nyiri
75.	Kelebia	?								Rudisch
76.	Mezőberény ..	3—4						1—2		Joós
77.	Királyság	4—5					6—7			Kugyela
78.	Geszt	6		1						Nagy L.
79.	Biharugra ...		20—25							Nagy L.
80.	Zsadány			18—20	3		1			Nagy L.
81.	Sasér	25—30		70—80	8—10		18—20			Beretzky
82.	Besenyőszög ..	?								Egyed

Irodalom :

1. *Homoki-Nagy* : Nisten von Egretta g. garzetta L. in Koháriszentlőrinc. Aquila 1939—42 XLVI—IL p. 483—484.
2. *Schenk J* : Die einstigen und gegenwertigen Brutkolonien der Edeldreiher in Ungarn. 1918.
3. *Szomjas* : Ornithologische Notizen von der Hortobágyer Heide aus den Jahren 1916 und 1917. Aquila 1917 XXIV p. 288.
4. *Stegmann* : Faune de l'USSR. Oiseaux Vol. I. No. 2.
5. *Vasvári* : Studien über Ernährung des Purpurreihers (*Ardea p. purpurea* L.) Aquila 1929—30 XXXVI—XXXVII p. 267—293.
6. *Warga K.* : Reiherkolonie des Sátoraljaújhelyer Waldes. Aquila 1929—30 XXXVI—XXXVII p. 136—137.
7. *N. Zarudnoi* : Les oiseaux de la Perse orientale. 1903.